

amb pròleg de Antoni M. Badia i Margarit. Es tracta d'un conjunt de propostes etimològiques, reunides per comarques, que no va assolir l'acord de tots els investigadors. És per això que la seva segona edició portava el subtítol *Aproximació al coneixement geogràfic-històric dels municipis i comarques del Principat*,²⁶ que ell mateix qualifica «d'un intent d'ajustar-se cada cop més fidelment a la realitat viva d'un país que canvia i es transforma a fi de millorar».

Gràcies, Pere per tota la teva feina!

Dolors BRAMON
Institut d'Estudis Catalans

RICARD TORRENTS I BERTRANA
(1937-2023)

El 4 de març de 2023 va morir, després d'una fatigosa i força llarga malaltia, Ricard Torrents i Bertrana (Folgueroles, 1937 – Barcelona, 2023). El professor Torrents ha estat un intel·lectual humanista de llarga trajectòria, creador molt rellevant d'institucions (Universitat de Vic, Eumo Editorial, Societat Verdaguer), estudiós i revitalitzador del verdaguerisme, pedagog i activista civicocultural tenaç. Si per una banda representa un gran buit per a la cultura catalana, per l'altra deixa un llegat impressionant de deixebles i d'institucions creades. M'afanyo a afegir que entre ell i jo no hi havia cap relació de parentiu.

En el pròleg que Joaquim Molas li escrigué a *Verdaguer. Estudis i aproximacions* (1995), en destacava el següent: «Torrents, malgrat l'aparença dubitativa i reservada, és un home d'acció. Més ben dit: un programador i, alhora, un gestor cultural que ha muntat a Vic un dels complexos universitaris i editorials més actius del país. [...] I un consciencios investigador en el camp de la pràctica pedagògica o de la literària [...]». La valoració de Molas, sintètica com era el seu estil, essent bàsicament adequada, necessita una ampliació i unes matisacions que, d'alguna manera, és el que es pretén de recollir en la present necrològica.

No voldria deixar d'esmentar, ni que sigui de manera molt ràpida, que tota l'activitat de Torrents que aniré comentant està inscrita, des de la seva llibertat no partidista, en el somni del projecte de país que tenia i, doncs, no és estrany veure que va participar en totes les Jornades «El nacionalisme català a la fi del segle xx», presidint l'Associació per les Noves bases de Manresa, manifestant-se contrari a una constitució europea que no reconeix nacionalment Catalunya o demanant de votar en blanc un estatut retallat. La creació de la Universitat de Vic s'ha de veure justament en aquest context.

L'editor, el traductor i el periodista

Ricard Torrents, que no concebia la vida sense els llibres, molt abans de crear Eumo, ja estava implicat en projectes editorials. Així, el 1965 el trobem, al costat de Jordi Sarsanedas i Antoni Pous, en un intent d'obrir una col·lecció d'assaig, que proposaren a Aymà-Proa, després a Raixa i que, al final, va entomar Anagrama, amb el nom de *Textos*, que només va durar dos anys (1969-1970). Hi van sortir uns pocs títols, entre els quals una traducció de l'anglès, *El capitalisme monopolista*, de P. A. Baran i P. M. Sweezy. Després, a l'editorial Lumen va crear La Paraula Menor, on aparegueren els primers llibres poètics de Segimon Serrallonga i Lluís Solà, les *Versions de Paul*

26. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990.

Celan d'Antoni Pous, el primer llibre de proses de Miquel Martí i Pol (*Contes de la vila de R...*), dos volums de Marta Pessarodona, un de Francesc Parcerisas, un de quatre noms joves (Enric Barbat, Josep Albanell, Josep Elias i Agustí Pons) i *Carta al pare*, de Kafka, en traducció del mateix Torrents. Encara, dins Lumen, una col·lecció de títol ribià, *Sis Joans*, destinada a lectors joves amb títols d'autors catalans i estrangers moderns i contemporanis, de la qual sortiren entre 1979 i 1985 amb gairebé una vintena de títols, entre els quals obres de Riba, Ruyra, Bertrana, Martí i Pol, Poe, Hesse, una antologia de narradors joves, etc.

El projecte de més abast i que perdura fins avui fou la constitució, aquell mateix 1979, d'Eumo Editorial, a Vic, amb un nom que era l'anagrama d'«Escola Universitària de Mestres d'Osona». Vinculada des de l'origen, doncs, als Estudis Universitaris de Vic i tot seguit a la nounada universitat (1977), Torrents també en fou el primer director (fins a 1987). La filosofia que inspirà la seva creació ha estat explicada amb detall per ell en una conferència de 1989 i recollida en el seu llibre *Les raons de la Universitat* (1993). De manera breu, expressa el convenciment pregon que llibres i universitat constitueixen un binomi indestriable i que el saber, malgrat les dimensions de la nostra cultura, s'ha de poder expressar en català per garantir el nostre futur lingüístic i nacional. Els àmbits de la producció d'Eumo són diversos i van des del llibre de text i materials didàctics per a diferents nivells educatius fins a volums lligats a les diverses carreres de la institució vigatana (salut, tecnologia, traducció i interpretació, economia i empresa, narrativa, edició crítica de Verdaguer). És impossible d'esmentar totes les sèries editorials. Però, si cal destacar-ne una, aquesta seria *Textos Pedagògics* (iniciada el 1894), amb autors que van des de Lull a Tolstoi, i que, de manera emblemàtica, expressa la voluntat pedagògica que ha inspirat el complex educatiu de Vic. Encara, lligada a l'editorial, convé recordar una empresa vinculada a ella des dels orígens, Eumogràfic, amb prestigiosos guardons aconseguits en el seu camp, dedicada al disseny en general i a les tasques de suport editorial (maquetació, portades...).

Torrents, sempre implicat en els llibres, va excel·lir no sols com a editor, sinó també com a assagista i traductor. Els àmbits assagístics (pedagogia, reflexió sobre la universitat, política) surten en altres moments d'aquesta necrològica. Ens aturarem ara en l'àrea de la traducció. Ricard Torrents, humanista i poliglòt, no podia deixar de conrear una de les formes de l'escriptura: la traducció. Començà, almenys a publicar, el 1963, a l'editorial Lumen, dos títols: *Picoletto. Rondalla d'avui per a petits i grans*, de Renato Rascel, i *Això teu, això meu*, de Mabel Wats. El 1968 va aparèixer la Bíblia, patrocinada per la Fundació Bíblica Catalana i l'Editorial Alpha. Torrents hi tenia tres llibres: dos de l'hebreu, els *Proverbis* i l'*Eclesiastès* (conegut també amb el títol de *Cohèlet*) i, del grec, l'*Evangelí de Joan*. No cal recordar que Torrents havia cursat a Roma estudis bíblics, un dels seus interessos de començaments dels 60. Val a dir, també, que tots tres llibres són dels més poètics del conjunt bíblic.

Sensible als signes del temps, els rics i convulsos anys 60 el porten a traduir el ja citat volum *El capitalisme monopolista*, una revisió molt crítica amb el model econòmic americà, o el també esmentat de Mabel Wats. Però la traducció més rellevant és la d'un filòsof molt en voga aleshores, Herbert Marcuse, de qui dona a conèixer dos assaigs, sota el títol de *Per una nova definició de la cultura* (Edicions 62, 1971). També publica diverses traduccions de textos més breus: entre d'altres, de Wilhem von Humboldt, Friedrich Hölderlin, Friedrich Schlegel, Franz Kafka o Robert Musil, al costat de treballs dels catalanistes germànics Johannes Hoesle o Georg Kremnitz.

Hi ha, tanmateix, dues traduccions que denoten un gran canvi en l'orientació i els interessos de Torrents. D'una banda, la *Carta al pare*, de Kafka, traduïda el 1965 però no publicada fins el 1974 per Lumen, i *Sota la roda* (1981), una novel·la per a adolescents i estudiants de Hermann Hesse que resultà emblemàtica i que reflectia el pessimisme post-68. De l'altra, la connexió amb el seu gran referent des de l'estada a Tubinga i de qui donà el 1982 una versió catalana d'*Hipèrion o l'ermita a Grècia*. Trobà en el romàntic alemany, al qual fem referència en altres llocs d'aquest

escrit, unes afinitats personals i, sobretot, collectives amb la valoració de l'esperit clàssic grec, l'europeisme o els ideals coincidents amb els de la Renaixença.

Si l'assaig i la traducció són formes d'escriptura, també ho és el periodisme. D'una banda, va col·laborar de manera més o menys esporàdica en un seguit de revistes culturals: *Oriflama*, *Serra d'Or*, *Revista de Catalunya*, *Els Marges*, *Ausa*, *Reduccions*, *Anuari Verdaguer*, *Quaderns*. *Revista de traducció* i *Transversal*. Però més assíduament en periòdics, especialment a l'*Avui*, una part dels articles recollits per ell mateix dins alguns dels seus llibres, i al vigatà *El 9 Nou*, on són força nombroses i que convindria aplegar en format de llibre. S'ha recordar que fou un dels fundadors, dins Eumo, de *Reduccions* (1976), avui la revista degana de les de poesia dels Països Catalans.

El verdaguerista

En determinats àmbits, Ricard Torrents era conegut sobretot per la seva dedicació a l'estudi i divulgació de Jacint Verdaguer. Sembla que haver nascut a la plaça, a Folgueroles, davant del monument al poeta, ja fos un senyal del que seria una de les facetes més destacades de la seva vida intel·lectual. Com és natural, en el seu lloc de naixença hi havia un culte verdaguerià permanent i sentir històries relacionades amb la seva vida i escoltar poemes seus formaven part de l'ambient. Com en formaven en el Seminari Menor de la Gleba i al Major de Vic. Però llavors la seva poesia no li produïa un interès especial. I va passar molts anys fins que es despertés la fascinació pel seu il·lustre convilatà. De fet, el mateix Torrents, en el treball «Els camins que m'han dut a Verdaguer», dins el llibre *A la claror de Verdaguer*, de 2005, els explicitava, en una mena de síntesi biogràfica personal en què repassava la seva trajectòria intel·lectual.

El Verdaguer que va conèixer fou en essència el que havia estat «segrestat» pel franquisme com el gran poeta «espanyol» que havia cantat les glòries del descobriment d'Amèrica, encara que ja era un escriptor del passat. No cal dir que fins a l'anomenada «transició», com tot el conjunt de la literatura catalana, no formava part dels plans d'estudis de cap nivell educatiu. Hi havia, també, el poeta que l'Església divulgava (i «tolerava») pel gran repertori, en part posat en música, de poesia religiosa, però imposant grans silencis sobre la seva vida. L'autor de les epopeies, sobretot *L'Atlàntida* i *Canigó*, tot i el seu contingut catòlic, era per a gaudi de minories. Torrents, com els seus amics del Grup de Vic (Segimon Serrallonga, Antoni Pous, Ramon Cotrina, Josep Junyent), per qui s'interessaven, a través de Joan Triadú, era per Carles Riba, que els acabaria influïnt pregonament, i per la poesia contemporània catalana i europea.

En la seva estada a Tubinga, Verdaguer adquireix una dimensió nova per a Torrents. En el llibre esmentat més amunt, *A la claror de Verdaguer*, Torrents declarava:

Hölderlin ja m'era una companyia d'ençà que n'havia llegit les traduccions de Riba i els versos que havien inspirat als meus companys de Vic. Però a la dècada dels seixanta, a l'Alemanya dividida en dues per la Guerra Freda [...], l'esquerranisme acadèmic dominant a les universitats menyspreava Hölderlin com exemple d'un escriptor reaccionari, suspecte d'exaltar els valors germànics més peril·losos. [...] Mentrestant, a les universitats catalanes, on ni tan sols existia la possibilitat de menysprear Verdaguer, s'obrien pas les tesis marxistoides sobre el catalanisme com a producte burgès.

[...] Fou llavors que les figures de Verdaguer i de Hölderlin van començar d'acostar-se'm. [...] No gosaria dir que Hölderlin va ser la causa de la represa del meu verdaguerisme, però tampoc no negaria que hi va prendre part, ni que fos perquè vaig fer de Verdaguer el nostre Hölderlin i de Hölderlin el seu Verdaguer.

En definitiva, Torrents va maldar per col·locar Verdaguer no sols com un clàssic, sinó com la principal base de la construcció d'un sistema literari català modern, allò que anomenem la Renai-

xença, de la qual encara som deutors. En altres mots, Verdaguer era un referent clau de la catalanitat a la seva època, i, doncs, un mite nacional, un símbol de referència de llavors, d'avui i de demà. A més, un escriptor comparable, per qualitat i producció, als seus coetanis romàntics europeus del segle XIX. Això és el que està dient en equiparar Hölderlin i Verdaguer.

Sigui com vulgui, Ricard Torrents es va abocar amb armes i bagatges a l'empresa verdagueriana, però és impossible de recollir aquí tota la seva tasca. En donarem una mostra dels tres vessants principals. D'una banda, els estudis. El 1980, per a una col·lecció divulgativa de l'editorial Blume de figures catalanes importants, publicava la seva primera biografia: *Verdaguer: un poeta per a un poble*. Aquesta seria el punt de partida de les que, amb el mateix títol, revisades i ampliades a fons, va editar el 1995 i el 2002. En paral·lel, donava a conèixer aquest darrer any *Jacint Verdaguer. Autobiografia literària*, a partir dels pròlegs i altres textos del poeta que conformen una autèntica autobiografia. I el 2006, *Art, poder i religió. La Sagrada Família en Verdaguer i Gaudí* (obra guardonada amb el Premi d'Assaig Carles Rahola 2005), on traça les relacions de tota mena entre ambdós sobre un tema que els obsedeix, en el context del mecenatge dels Comillas i els Güell no sols sobre ells sinó en el conjunt del país.

D'una altra banda, els estudis, dispersos en revistes, articles, conferències i congressos, que ell mateix va recollir en dos volums de consulta obligada: *Jacint Verdaguer. Estudis i aproximacions* (premi Crítica de Serra d'Or), amb pròleg de Joaquim Molas (1995), i *A la claror de Verdaguer. Nous estudis i aproximacions*, prologat per Joan Triadú (2005). Hi trobem una colla de treballs rigorosos sobre la gestació de *Canigó*, sobre *L'Atlàntida*, sobre *Pàtria* o sobre *Brins d'espígol*, un ventall d'estudis sobre els orígens familiars de Verdaguer i els lligams amb els Torrents, la formació al Seminari, l'Esbart de Vic, les seves lectures, les influències literàries (Llull), entre altres aspectes.

Finalment, l'editor de textos. A banda de textos breus desconeguts, Torrents n'ha recuperat, en una edició filològica, no pas crítica —atès que només hi ha un testimoni, però amb tots els altres requisits que li corresponen— fonts, context, recepció, anotació, llengua i estil. Es tracta del volum que obrí la col·lecció, en curs de publicació, *Jacint Verdaguer. Obra Completa*, d'Eumo Editorial i la Societat Verdaguer: *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Lucià i Marcia* (1995). I, en una edició crítica, *La Pomerola* (2013), amb M. Àngels Verdaguer, a partir de dos textos desconeguts. Descobert un primer text per Torrents i poc després una segona versió per M. Àngels Verdaguer, s'ha acabat trobant una tercera per qui signa aquestes ratlles, considerada definitiva, que avui figura a l'Obra Completa com *Primavera* (2021). Aquest poema llarg és un mostra notable dels intents de Verdaguer per acostar-se a l'estètica de finals del XIX, i, alhora, un exemple d'un dels seus temes més obsessius: la reflexió sobre el poeta, sobre l'art, el misteri de la poesia, la desconsideració per l'obra artística, l'impossible retorn als orígens. Avui aquesta obra ha passat a ser considerada una de les peces més rellevants de la producció de Verdaguer.

A banda dels estudis, Ricard Torrents ha aconseguit articular el verdaguerisme actual. Des de Vic, amb la col·laboració d'altres estudiosos, inicià el 1986 els Col·loquis Verdaguer i l'*Anuari Verdaguer*, que compta ja amb 30 volums, i la Societat Verdaguer (creada el 1991) que aglutina especialistes de diversos camps relacionats amb el Vuit-cents, que, a més d'editar l'*Anuari* i l'Obra Completa, d'organitzar amb col·laboracions amb altres entitats els Col·loquis, promou i/o participa en activitats acadèmiques i de difusió verdagueriana de manera regular.

El pedagog Torrents a l'Institut d'Estudis Catalans

Ricard Torrents va ingressar a l'IEC el 14 de juny de 1999, adscrit a la Secció de Filosofia i Ciències Socials (SFCS). Atesa la seva dedicació als estudis verdaguerians hi ha la creença que va

pertànyer a la Secció Històrico-Arqueològica, per bé que s'ha de dir que, vist amb perspectiva, la seva aportació s'ajusta més, per volum i transcendència, a la SFCS. El professor Torrents fou, per damunt de qualsevol altra especialització, un pedagog. El seu projecte vital, cívic i professional és pedagògic. La preocupació pel món educatiu dels anys en què ja havia acabat la seva formació i havia retornat a Catalunya va des de la infància a la universitat, la formació del professorat, la llengua i la literatura com a puntals d'una bona educació. No és casual que ja a Vic doni classes al Seminari i que durant el període 1970-1977 sigui el director del col·legi de Sant Miquel, un centre d'elit vinculat al bisbat. El s'acsejà pregonament tant des del punt de vista pedagògic com polític, en la mesura que llavors un col·legi podia ser-ho. No cal dir que cada vegada va anar resultant un director incòmode per al conservadorisme dominant. D'allà sortí, tanmateix, l'Escola de Mestres, aprofitant les esclertes legals que les normatives del moment havien obert. I no perquè cregués que les legislacions solucionessin gran cosa, sinó perquè, pragmàtic com podia ser —a voltes el podia l'idealisme, cal dir-ho—, cercava la materialització del seu projecte. Per no allargar-nos, podríem resumir la seva dèria per la formació, pels escolars i pels formadors en el que diu a l'inici d'una gran antologia titulada *Els grans autors i l'escola* (Eumo, 1987), que confegí amb Jaume Carbonell, Antoni Tort i Jaume Trilla: «El pas per l'escola ha esdevingut per a l'home modern una experiència fonamental fundadora de la seva personalitat i el seu destí futurs».

Les raons que més van influir en la seva elecció van ser especialment la seva dedicació a l'anàlisi i la reflexió sobre el món universitari, la història de les universitats catalanes i els reptes que la societat coetània planteja a una institució tan antiga i emblemàtica com la universitària. A aquesta temàtica va consagrar múltiples articles, pròlegs i parlaments i tres llibres: *Les raons de la universitat* (1993), *Noves raons de la universitat. Un assaig sobre l'espai universitari català* (2002) i *La meua aposta per la universitat. Una història per al futur* (2017).

La creació d'Eumo, en la qual Torrents va tenir un paper fonamental, especialitzada en pedagogia i didàctica, constituí una baula essencial per a la recuperació del català a l'ensenyament i l'entroncament amb la tradició pedagògica catalana. En el camp que ara ens interessa sobresurt la col·lecció *Textos Pedagògics*, amb més d'una cinquantena de volums, que, com ja s'ha remarcat, aplega en català els clàssics de la pedagogia catalana i universal, de Plató i Lluïa a Rousseau i Montessori. Una col·lecció, convé assenyalar-ho, que fou pionera i que s'avançà dècades a d'altres de línia similar a l'estat espanyol.

A la SFCS va tenir una participació activa en els plenaris i com a membre de diversos consells de govern. També, en l'activitat de la Societat Catalana de Pedagogia, filial de la Secció. Amb Pere Lluïa Font integraren la contribució de la SFCS a la commemoració, el 2007, del centenari de l'IEC, concretada en el «Curs d'alts estudis sobre cultura, política i societat», recollida en un dels volums dels actes del centenari.

Un punt rellevant de la seva implicació en l'Institut el constituí la presentació de la seva candidatura a la presidència de l'IEC, que competí amb la que liderava un altre membre de la seva Secció, Salvador Giner, que fou qui aconseguí de ser elegit. Finalment, cal destacar que, per la seva personalitat i els seus mèrits, va ser designat representant de l'IEC al Consell Escolar de Catalunya (2007-2011).

La creació d'una universitat a comarques i no estatal

L'estada a la universitat de Tubinga, com ja s'ha dit, fou transcendental en la trajectòria de Ricard Torrents. Allà tingué no sols uns mestres d'un nivell altíssim, que no puc estar-me de citar: en primer lloc, el filòsof Ernest Bloch, i el lingüista Eugenio Coseriu —protector d'Antoni Pous i introductor del català en aquella universitat—, el romanista Johannes Hösle o el teòleg «renova-

dor» Hans Küng —a qui un col·lega del mateix centre, el després papa Ratzinger, prohibiria d'exercir la docència—. Torrents ha deixat escrit: «La consciència del món, per dir-ho així, la vaig adquirir a Alemanya a la dècada dels seixanta» («L'Estatut que voldria»). Tubinga, ciutat petita de Suàbia, esdevingué un mirall per al somni universitari de Ricard Torrents. A banda de les diferències fonamentals (universitat del segle xv no suprimida com la de Vic del xvi per Felip V, un esperit de llibertat que el franquisme no permetia a Catalunya, la poca alçada intel·lectual del professorat). Segons Francesc Codina, allà es forjà el que ha anomenat «L'optimisme militant de Ricard Torrents».

El 1977, en un local del col·legi de Sant Miquel, es realitzà la primera concreció del projecte, l'Escola de Mestres, adscrita a la Universitat de Barcelona, llavor del que després serien els Estudis Universitaris de Vic, convertits el 1997 en Universitat de Vic, per aprovació unànime per part del Parlament de Catalunya d'una llei dins el marc de la legislació d'universitats privades. Regida pel Patronat de la Fundació Universitària Balmes, amb predomini públic —Ajuntament i Generalitat— i una certa presència de la comunitat educativa i de la societat civil. Van ser uns anys no pas fàcils. D'una banda, l'oposició de sectors barcelonins per als quals només havien d'existir, per descomptat de titularitat estatal, les universitats metropolitanes o, com a molt, aquelles que estaven en capitals «de província». O, en últim terme, centres de primer grau, *colleges*, que ajudessin a descongestionar les universitats de debò, que la democratització de l'ensenyament no parava d'omplir. De l'altra, l'obstrucció d'una part de la societat vigatana, que per desconfiança envers la colla de personatges més aviat “esquerranosos” i catalanistes, entre ells alguns capellans dissidents i gent no vigatana de nissaga. Cal explicar, en aquest context, ja que és un aspecte poc conegut, que els problemes de finançament dels orígens portaren Torrents i dos dels seus col·laboradors més íntims a subscriure crèdits personals perquè l'Escola tingués la liquiditat necessària. El primer alcalde de la democràcia, Ramon Montaña, però, va acabar creient en l'aposta de Torrents i els seus, se sumà al projecte i així se cediren espais municipals que permeteren la independència del col·legi de Sant Miquel i el creixement de l'Escola. S'uniren, doncs, en els primers anys, els membres de la societat civil i el municipi. No fou senzilla la federació amb els Estudis Universitaris de Manresa, avui sota el nom d'Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya. Avui, però, Vic és una ciutat universitària florent, que s'ha enriquit culturalment, socialment i econòmicament.

La seva tasca ha estat reconeguda en homenatges i distincions, entre les quals la creu de Sant Jordi (2007). En els darrers temps, a banda de la preocupació perquè es conservés el seu llegat, manifestava la seva recança pel fet que tots els seus esforços perquè existís un sistema universitari català, diferenciat de l'espanyol, tan “funcionaritzat” i “gerencialitzat”, no haguessin reeixit. Havia somniat amb un complex on cada universitat, amb les seves peculiaritats, formés part de la Universitat de Catalunya, com les californianes són totes Universitat de Califòrnia. No ha pogut ser.

L'epitafi de Ricard Torrents Bertrana no pot ser altre que el de la divisa de la Universitat que va fundar: *Scientiae patriaeque impendere vitam*. Una vida dedicada al saber i a la pàtria. Diria, recollint les paraules que Josep Pla va dir de Fabra, que Torrents ha estat un ciutadà únic en el sentit que «havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible».

Ramon PINYOL I TORRENTS
Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya
Institut d'Estudis Catalans